

RAŠA POPOV

ekonomska i vanekonomska demokratija

Juče je Miroslav Egerić izneo neke svoje zebnje u vezi sa televizijom. Nisu li to ipak zebnje pred širenjem informacionog sistema u modernom društvu? Jer naše društvo je postalo u poslednje vreme, eto, čak i moderno, pa ima tu privilegiju da se informacioni sistem u njemu širi u vidu eksplozije.

Panika pred televizijom je između ostalog i panika pred „industrijskom kulturom“. To je u stvari panika intenzivnih mislilaca pred širenjem ekstenzivnog segmenta informacionog sistema. Smatram da bi bilo važnije da se intenzivni mislioci uspaniče pred krizom časopisa, pred krizom onog segmenta na kome treba da živi i pulsira najintenzivnija i najdublja misao.

ETATIZAM PREVAZIDEN

Juče je pokrenuto i pitanje: da li je etatizam prevaziđen? Izjave da je etatizam prevaziđen obično se u javnosti povezuju sa idejom da mi danas treba da gledamo samo ono što stoji pred nama. Tako se za sve okrivljuju samoupravni metodi grupisanja i udruživanja. Ta deviza da je etatizam prevaziđen, počiva na uverenju da istorija neverovatno brzo menja svoje košulje. Ali istorija je mnogo tvrdokornija. Ako smo od 1945. do 1952. godine recimo gradili etatističko-birokratski monopol, ako smo gradili Jugoslaviju da bude kao jedno jedinstveno preduzeće, i ako su mnogi podaci administrativnog socijalizma bili ljudi koji su stasali i živeli u šestojanuarskoj diktaturi (navikli da se privijaju silni i vlasti) — da ne pominjem davnije patrijarhalističke tradicije, onda je neistorijska svaka tvrdnja da je etatizam prevaziđen za desetak godina. Meni je nejasna filozofija koja tako duševno veruje u dinamiku i fleksibilnost istorije. Poznat je aksiom: kada bi se pojavni oblici i suština stvari podudarale, svaka bi nauka bila izlišna. Prema tome, etatizam je kod nas prevaziđen u pojavnim oblicima, ali čitav niz stvari koje mi ocenjujemo kao rdave simptome samoupravljanja, u stvari su po mom mišljenju, simptomi recidivnog etatizma i njegovih monopolističkih tradicija. One su ovde u diskusiji pomenute: netolerancija, nerealnost u oceni stvarnosti („kada se za stvarnost uzima ono što nije“), i još raznorazni vidovi humanističkog privida i frazeologije. I pokušaj da se od tih crta monopolizma i monopolističkog vlasništva nad društvom spasemo tako što bismo od Države tražili globalni finansijski spas, bio bi u stvari pokušaj da se od čopora pasa pobjegne u pećinu matorom, istina „prevaziđenom“ i izlapealom, sada već dobroćudnom i ohumanjenom kurjaku.

Umesto takvih pokušaja ipak bismo morali da pratimo smer društvenog kretanja i da ne zaboravljamo jednu „malu“ istorijsku činjenicu, da smo još uvek u neposrednom istorijskom susedstvu etatističko-birokratskog monopola nad svim i svačim, onog monopola koji je majstorski uspostavljao kompletno vlasništvo nad intelektualnom proizvodnjom. On je to vlasništvo nazivao socijalizmom, i to se vlasništvo ne hajući ni za koji obzir, seli i u samoupravne društvene okvire, i u ideje kritičara samoupravljanja.

VANEKONOMSKA DEMOKRATIJA

Ovde je pokrenuto i pitanje borbe za demokratiju. Ako se ta borba za demokratiju povede apstraktnim parolama, ako se ne na crta tačno, istorijski, ekonomski, programatski šta borba za demokratiju treba da znači, ako se borba za demokratiju saopšti samo u vidu takozvane parole da treba vršiti radikalnu kritiku svega postojećeg, onda je to borba za jedan opšti ideal. Međutim, borba za opšti radikalni ideal ne vodi uvek u demokratiju. Prema jednoj hipotezi, hitlerizam je, na primer, bio produkt jugendideologije. Globalna ideologija „podmlađivanja“ i regeneracije nemačkog društva prevrela je i u fašizam u vreme ekonomske krize. Ekonomske krize su veoma opasne. A naročito je opasno kada se u vreme ekonomskih kriza proklamuju globalni demokratski ideali. Jer globalan demokratski ideal u vreme stabilnosti nije opasan, a u vreme ekonomske krize demokratski ideal saopšten samo globalno, preti da uzurpira čitav niz ljudskih vrednosti. Mislim da je čak, po mojim nekim, da tako kažem, lektirama, hitlerizam počivao na radikalnoj kritici svega postojećeg. Ako je Marks u prošlom veku definisao da je radikalna kritika svega postojećeg na tlu buržoaskog društva veliki ideal, da treba sve napasti, itd., — to je bilo u prošlom veku. A pogledajmo šta je bilo u Nemačkoj u 20. veku, tridesetih godina našeg veka. Upravo su desničarske snage prihvatile devizu radikalne kritike svega postojećeg, **zanemarile su onu crtu socijalizma da se uvek suočava sa ekonomskim sistemom, sa ekonomskom stvarnošću, izbegle su da na crtu tačno kakav će demokratski ideal da bude, koji se ekonomski sistem pod demokratskim idealom podrazumeva**, pa se u stvari hitlerizam javio kao radikalna kritika svega postojećeg: Hitlerizam je kritikovao boljševizam i njegovu proletersku ideologiju, on je kritikovao judeomasonski kapital i krupnu industriju, on je kritikovao kubizam i ludačko-manijačku umetnost „modernih degenerika“, on je kritikovao malograđanštinu zbog njene mlakosti i njenog „liberalizma“ — on je bio radikalna kritika svih postojećih sistema na tlu stare, „trule“, „dekadentne“ Evrope „koja će se raspasti u paramparčad“.

Prema tome, radikalna kritika svega postojećeg je, ukoliko ne crta tačan ekonomski nacrt kuda se ide, veoma opskurna parola. Ne želim da budem gavran, ali to moramo da imamo na umu kad tražimo puteve ka demokratiji, ka kolektivnim odlukama, ka solidarnosti u sve predstavničijem sistemu.

Kritička tehnikta dovedena do sofisticčkog sjaja ne može biti poluga za opredeljenja zato što načelna opredeljivanja moraju da

počivaju na programu nacionalne i ekonomske politike, na analizi smjera kojim ide ekonomski sistem. Zašto je to važno ponavljati? Naši stvaraoči u svim oblastima zašli su veoma duboko u sferu politike, došlo je do politizacije umetnosti i stvaralaštva. A umetnici i estete kao ljubitelji globalne misli, njene čistote i sveobuhvatnosti, vrlo rado čekaju za ekonomskim sistemom koji bi bio globalan.

ESTETIČKA EKONOMIJA

Uzmimo na primer — kako esteta gleda na saobraćajni sistem? Kao ljubitelj harmonije on gleda da li je saobraćaj izvajan „iz komada“. I pošto naš sadašnji saobraćaj nije takav, esteta će se jadati da se sve raspalo.

U saobraćajnim preduzećima ljudi su se, kaže se u takvim „estetskim analizama“ ekonomike, strahovito agresivizirali. Došao je sudnji dan, pa nam ergo treba jedan autoritaran saobraćajni sistem i na autobuskim točkovima i na železničkim šinama.

Iako je svojstvo umetnosti da gleda sveobuhvatno, takav umetnik zanemaruje dve naoko male stvari. Prvo: ne pita se kolika je ekonomska moć tog, nazovimo ga, decentralizovanog saobraćaja, i drugo: zanemaruje pitanje da li je u centralističkom saobraćajnom preduzeću bilo agresije. A to i nisu baš tako beznačajne stvari da bismo ih mogli naprečac zanemariti. Zato se u ovakvim „estetskim ekonomijama“ ne radi ni o estetskoj ni o ekonomskoj analizi. Umetnička ona nije, jer prikrivajući dve veoma važne činjenice zanemaruje Tolstojevu devizu da se „o svemu mora pisati“. A ekonomska nije jer prikriva izvesne matematske analize, tj. kvantitativno stanje saobraćaja. Naime, u tom „decentralizovanom“ saobraćaju dogodilo se da su autobusi zahvaljujući povećanju ekonomske moći autobuskih preduzeća prodrli u skoro svako selo. Pre rata, i posle rata, delegacije su putovale u Beograd, u veliki sveti Beograd, u svjetaju stajlicu našej atčiznji, da mole da se u neka zabita i izolovana sela dovede neki autobus. Međutim, veliki planeri, veliki filozofi, veliki etatisti koji vide svet samo makroočima nisu mogli da zamisle sebi mikro-problemtiče nekih malih sela. A sadašnji saobraćajni sistem čini da autobusi sve više prodiru u sve dalja i sve zabitija sela.

Našeg „umetnika-ekonomistu“ to ne zanima. Njemu je svejedno što je centralističko saobraćajno preduzeće bilo restriktivno, što je broj autobusa bio ograničen. Istina je da je u tom preduzeću vladala velika harmonija i ljubav među privrednicima, delili su državni novac po bratskoj ljubavi — ali je agresija bila skoncentrisana na ulazna vrata u saobraćajna sredstva. Pošto nije bilo dovoljno vozila, građani su se tukli i gazili na vratima autobusa. Agresija je zajedno sa nizom birokratskih, monopolističkih postupaka prema putnicima, bila bačena na glave radnog čoveka, korisnika, a ljubav je carevala po kancelarijama, na svu sreću etatističkih privrednika, centralizovanih i ujednaženih u opštoj romantičnoj ljubavi. Sada kad demokratizacija unosi mir u autobuse, a nemir u kancelarije, oni i njihovi umetnici pate!

Dakle, analizirati stvarnost bez onog osnovnog pitanja: od kog privrednog sistema ka kom privrednom sistemu idemo, a pritom verovati da se baviš Politikom, ne samo da je luksuz, nego je i romantizirano žmurenje pred stvarnošću.

DRŽAVNI REZERVAT TALENATA

Najzad, da dodem i do pitanja koje je ovde bilo nametnuto kao tema: kako se finansira kultura? To je jedno od onih staleških pitanja koja se pokreću iz ličnog interesa, a saopštavaju se u vidu brige za opšti interes: „Jadna naša Kultura.“ Pritom se kao bajagi tvrdi da je sistem rdav, a u stvari se misli da je para po džepovima malo. Ne razmatra se kako su eksplozivno porasli zahtevi za tim parama.

No, ipak, nije svejedno kakav će sistem tog finansiranja biti.

Naime, u etatističkom sistemu, u kome je imperijalni mecena obezbedio najtalentovanijim ljudima nacije znatna sredstva, broj talentata je ograničen, ZNATNA SREDSTVA — OGRANIČEN BROJ GENIJA. Ima u tom sistemu i velikih lepota: velika je harmonija među stvaraočima, velika je ljubav stvaralaca prema zajednici, a još veća prema birokratiji.

Taj sistem dotacija, odvajanje finansija u državnu kasu, kida pupčanu vrpцу rada sa nadgradnjom. Ono onemogućava pojedinačnom građaninu da posle izvesne količine uloženog rada uzme sam svoj višak kako bi se bavio sopstvenom ličnom nadgradnjom. Višak za nadgradnju, za duhovnu delatnost odlazi u veledržavni fond pa se odande deli u većim količinama najumnijim glavama nacije. Tako se događa da se talenti malaze na usamljenom ostrvu u državnim rezervatu talenata, a svi ostali građani su dužni da rade za njih. To će verovatno sa kulturom još decenijama tako biti. Ali to dotacijsko egzistiranje kulture objektivno najviše pogađa mladu generaciju. U naša staleška genijalistička udruženja mladi čovek mora da prodiere uz carinsku proveru i kontrolu. To je i razumljivo, mi smo još „kvalifikaciono društvo“, — bez serije kvalifikacija nezamisliva je podela rada. Ali nešto drugo nije shvatljivo: u klasičnom dotacionom sistemu, događaj ne dobije pasos za kreativnost, za zemlju kreativnosti, ČOVEK NEMA PRAVA DA ISPOLJAVA SVOJU KREATIVNOST. I tu su norme vrlo rigorozne: ko pokuša da razbije podelu rada, ako nije sumnjiv onda je abnormalan. A već razumljivo — čovek nema ni ekonomskih mogućnosti, jer se sav višak vrednosti daje za „hiljadu najdragocenijih ljudi naše nacije“, kako sam to i čuo pre ravno sedam dana u jednoj javnoj diskusiji. A tu nije mlada generacija stvaralaca. Među tih hiljadu ljudi ima je možda 30 odsto, ali mi znamo da je stvaralaštvo sa 70 odsto kod mlade generacije.

Sve u svemu, razdvajanje rada od samog viška rada nije operetski lako uklonjiva stvar. Ali, analizom situacije u nekim zemljama gde su najgenijalniji ljudi nacije bili dovedeni u rezerve za najumnije glave, saznajemo da su prvi stradali humanistički intelektualci. Nisu stradali novčano. (U tome i jeste ona večna lepota administrativnog sistema, koja čini da mu progres i demokratizacija nikad neće sasvim skinuti zlatni oreol sa glave). Stradali su tako što su morali da prihvate srozavanje intelektualnih standarda. Jer što je zlato sigurnije ourilo u džepove, to je važnije bilo ispunjavati intelektualni minimum. Davalac novca je tražio „pokriće“. On je finansijski solventan kad su duhovni produkti proizvedeni bez rizika, s citatima iz prošlog veka itd. Zanimljivo je da u tim zemljama egzaktni naučnici nisu morali da se odruču slova nauke, jer se nad grčkim slovima u matematici ne može izvršiti definitivno političko nasilje. Međutim, nad humanističkim idejama može, i to se u svakom pa i u recidivnom etatizmu permanentno i čini. Sociologija je u nekim od tih zemalja prosto naprosto odumirala, kao što mi želimo da država odumre.

PATRIJARHALNO LICEMERJE

Na kraju bih izneo jednu svoju, kako da kažem, ličnu zabrinutost. Zabrinut sam što na ovom Susretu nije bilo reči o takozvanom etatističkom i patrijarhalističkom folkloru. Kod nas se vrši demokratizacija, a to znači da će demokratsku reč dobiti daleko širi krug ljudi od onog koji ju je dosad imao. Znači, neće samo onih hiljadu najdragocenijih umova nacije imati pravo da sude o umetnosti, O kulturi, o umetnosti, o psihologiji, o moralu, počće da sudi jedan širi krug ljudi. A to znači da će se širiti i broj ljudi koji u javni dijalog ne ulaze iskrene i spontane svesti nego kao ljudsku prirodu podmeću budžetsko-didaktičku deformaciju te prirode. Kao i svi puritanci, i ovi ljudi simuliraju beščulnost i sentimentalizam. Taj stalež će u našem procesu demokratizacije uzeti i masku radnog čoveka, pa će u njegovo ime početi da širi svoj misaoni folklor. To se već dešava kao „zaštita radnog čoveka“ od — slobodne reči! I tu ekspanziju misaonog folkloru svi treba da očekujemo. I treba da znamo da taj filozofski folklor, taj neoždanovizam nije i iz naših usta, i iz mojih usta verovatno.

Otkud to? Već sam rekao da etatizam nije iščezao prekonoc. A osnovna odlika etatizma je da stvara humanistički privid. On ima vid monopolskog kapitala, to jest u etatizmu se kapital, svojina i najamni rad spajaju u jednu lepljivu masu. Preko svega toga navlači se zavesa, i na toj zavesi se crta bukolički pejsaž, (ili su to negde bile balerine sa ružičastim nogama kako plešu). Međutim, kod nas je taj etatistički folklor, filozofski folklor, kome je cilj sakrivanje sastavnih elemenata monopolskog kapitala, kao u jednoj epskoj zemlji, pre svega imao privid patrijarhalne etlike i estetike koja se ispoljava u formi patrijarhalnog licemerja. I mislim da je taj etatistički folklor koji je takoreći postao masovan, postao vrlo ozbiljan problem. Ali ne bismo smeli da se uplašimo te objektivne činjenice, pa da zbog toga sada tražimo da se zaustavi demokratizacija.

Ima još jedna vrsta ovog „folkloru“. Neki ljudi polaze od lista „Čik“, i kad vide da se u njemu otkriva primitivni sentimentalizam, kažu: hajde da ukinemo „Čik“ (a s njime i demokratizaciju u štampi!). Mislim da ići tim putem, uplašiti se od lica filozofskog folkloru pa zbog toga tražiti da se demokratizacija ukine, jeste najgore što može da nam se desi. Jer „Čik“, ne stvara život i psihu svojih čitalaca i junaka. On ih samo ekspertno otkriva, ulovljava ih u novinarski duhovite i gusto satkane mreže. Zato ponavljam da marljivim trudbeničkim radom na intenzivnoj kulturi treba nastojati, ja bar tako mislim, da najzad i duboke misli prodru kroz šumu tog filozofskog folkloru.

VLASNICI KULTURE

Ovde se mnogo govorilo o birokratizmu. Mi smo već navikli da o njemu govorimo pomalo teološki, kao o nekakvoj đavolskoj supstanci koja je ravnomerno raspoređena u „vrhu društva”. Međutim, birokratizam je vlasništvo nad stvarima i kontrola ljudi, a te dve stvari ni od čijih ruku nisu daleko. I zato zahtev da se Ukazom dotira nečija misaonost uvek jeste i zahtev da se nečijoj misaonosti pruže automatsko vlasništvo i kontrola nad stvarima i ljudima. A to znači da joj se pruži i birokratizam. Zato mlada generacija nema potrebe da se bori za to da njeni ODABRANI predstavnici dobiju kontrolu nad kulturom. Jer bar je to u kulturi jasno: neki mladi ljudi koji će docnije biti istinski vodji ove kulture, tek akumuliraju znanje, još marljivo rade na svom zrenju, i još uvek nemaju pečat odabranih. A neki današnji vunderkind sutra će postati prosečni reproduktivac koji žig odabranosti nosi na plećima kao teški krst. To, i niz drugih stvari, čini da mladoj generaciji odgovaraju sve vrste grupe kontrole. I mislim da samo

božidar sekulić

BESPOŠTEDNA KRITIKA SVEGA POSTOJEĆEG JE KRITIKA REALITETA U IME IDEJE I KRITIKA IDEJE U IME REALITETA

Nisam se javio za diskusiju samo zato da bih neposredno odgovorio drugu Raši Popovu, nego bih — poslije replike na jedan dio njegovog izlaganja — rekao nešto i o samom problemu.

Mislim da način, misaoni način druga Raše Popova, kojim je pokušao da ideju bespoštedne kritike svega postojećeg, ili prema izvornijem prevodu, „bezobzirne kritike svega postojećeg” dovede u analogiju sa fašizmom i hitlerizmom, kao najočitijoj intelektualnoj „vezi” ove „bezobzirne kritike svega postojećeg”, zaslužuje ozbiljnu kritičku raspravu. Drug Raša Popov, ukoliko, je, recimo, prelistavao „Mein Kampf”, kao duhovno možda najznačajniji i najuticajniji proizvod hitlerizma, mogao je vidjeti da ta duhovna izgradnja nacizma nema nikakve veze sa „bezobzirnom kritikom svega postojećeg”. To dovođenje u vezu Marksa sa Hitlerom predstavlja intelektualnu opasnost. Hitlerizam nije nastao kao „kritika svega postojećeg”, niti samo kao jedna organizovana „manipulacija jugendmasama”, nego je hitlerizam ili nacizam makar sagledan samo u njegovom ekonomskom aspektu, bio rezultat temeljne krize evropskog kapitalizma, koji je izrazio, u stvari, bitnu unutrašnju krizu evropskog, u ovom slučaju, prvenstveno njemačkog proletarijata.

„Kritika svega postojećeg” u njenoj izvornoj verziji kod Marksa, u stvari, znači kritiku cjelokupnog građanskog društva ili svijeta rada. U tom aspektu nju bi trebalo promisliti i kao marksističku kritiku proletarijata u ime realizacije njegove ljudske mogućnosti, a ne samo kao kritiku građanskog društva u njegovoj nezavisnosti i u njegovom instrumentalno-kapitalističkom odnosu prema proletarijatu.

„Bezobzirna kritika svega postojećeg” kao kritika koja je — u smislu njenog porijekla — izrasla u prvoj fazi Marksovog razvoja, u jednom velikom razračunu sa cjelokupnom evropskom tradicijom, predstavlja bitnu novost koju „Kapital” kao kritika političke ekonomije takođe izražava na jedan možda dublji i sistematičniji način.

Povezivanje nacionalsocijalizma sa elementima ove „bezobzirne kritike svega postojećeg” predstavlja, i pored sve priče o etatizmu, o ždanovizmu, jedan ždanovizam par excellence. Mislim da — bez obzira na svu

INTELIGENCIJA I PUTEVI DUHOVNE IZGRADNJE PROLETARIJATA

nedorečenost, na svu zavisnost, na elemente intelektualnoga provincijalizma u odnosu na filozofiju, sociologiju i društvene nauke Zapadne Evrope — ono što je došlo do izražaja u najboljim aspektima naše filozofije, sociologije i u držanju drugih dijelova jugoslovenske inteligencije, predstavlja jednu moguću formu stvarnog približavanja naših intelektualaca onome bitnom o čemu se radi u ovoj komunističkoj revoluciji, čiji je sastavni dio i ovo što mi činimo sa našim jugoslovenskim socijalizmom. Zato bih oštro protestovao protiv takve, ne mislim da etički da vrednujem, postavke. Ne mislim da dijelim savjete kao instruktor, nego bih drugu Rašu Popova upozorio da makar prouči, prema predmetnom registru „Mein Kampf”,

Hitlerove stavove o marksizmu, komunizmu i Karlu Marksu, da bi onda imao jednu intelektualno jasniju predstavu o intelektualnom nivou „duhovnih” predstavnika fašizma.

PRECI ČU SAD NA DISKUSIJU O SAMOM PROBLEMU

Smatram da se u ovom pitanju odnosa kulture i socijalizma, u stvari, radi o naporu naše inteligencije da pokuša da sudjeluje u putu duhovnoga osmišljavanja socijalizma. Jer, to duhovno osmišljavanje socijalizma, ukoliko se ovo kulturno i duhovno uzme kao cjelokupnost tih, kako bi to Marks rekao u prvom nacrtu „Kapitala”, „opštih moći ljudske glave”, predstavlja sastavni dio ili konstitutivni element ukupnog savremenog, bez obzira na sve početne forme, revolucionarnog komunističkog u Evropi i svijetu.

Ljudski obrat svijeta rada, svijeta otudjenja i potudjenja, svijeta proletarijata u kome je on reduciran na radnu snagu — što se može još uvijek vidjeti, recimo, i iz današnje, pa i naše, političko-ekonomske literature, iz političko-ekonomskih rezolucija — pobuđuje inteligenciju da traži način da stvarno sudjeluje u tome obratu.

Kao prva mogućnost pruža se — a elemente toga smo i ovdje djelimično čuli — jedno pipkavo, empirističko, pragmatističko intelektualno držanje, koje se temelji na onome što se trenutno zbiva i unutar toga traži intelektualne solucije, i tako revoluciju prizemljuje, te u ime konkretnih, neposrednih, empirijskih, situacionih interesa djelimično zaboravlja izvorni smisao ove, kako bih rekao, duhovne dimenzije komunizma.

U tom pogledu teze o „radnim ljudima” kao istoznačajnim subjektima ovoga našeg socijalizma predstavljaju takav vid intelektualnog prizemnog držanja. „Radni ljudi”, po mom mišljenju, jesu kao kategorija ispod Lasalovog pristupa samoj stvari komunizma. U ovoj tezi dolazi do izražaja iz Zapadne Evrope uvezena, trenutnim možda interesima našeg socijalizma dopingovana, mogućnost ili tendencija da se izvrši jedna temeljita relativizacija i neutralizacija onoga mogućnog, revolucionarnog, autonomnog i duhovnog elementa i smisla sadržanog u biću proletarijata Jugoslavije.

